

Mi történik/történhet (meg) velünk? A tapasztalati történés hermeneutikai vizsgálata.

J. Grondin *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába* (Osiris, Budapest, 2002) c. könyvében írja, hogy a hermeneutikai kutatások a történelem során két nagy csoportba sorolhatóak:

1. az első csoport **normatív-technikai** megközelítést alkalmaz (kutatási kérdéseik: Hogyan kell helyesen értelmezni, érteni? Milyen szabályokat kell követni, amikor szövegeket értelmezünk?);

2. a második csoport **fenomenológiai**nak nevezhető vizsgálódásokat folytat, figyeli és **leírja**: hogyan történik de facto a megértés? Mi történik velünk megértés közben? Hogyan megy végbe a megértés velünk, bennünk, általunk? E második csoportba sorolhatnánk Martin Heidegger és Hans-Georg Gadamer hermeneutikai tevékenységét. Ehhez kapcsolódik Veress Károly jelen kötete is, amint a címe és mottója is jelzi. A kötet mottóját idézem: „a kérdés nem az, hogy mit teszünk, hanem az, hogy akarásunkon és tevékenységünkön túl *mi történik velünk*” (Gadamer).

Veress Károly (Veress Károly: *Ami megtörténik velünk. Hermeneutikai tanulmányok.* Pro Philosophia és Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2014, 243. o.), Gadamerhez kapcsolódva, azt kívánja feltárni, hogy mi történik velünk megértés közben. A kötet tanulmányai a hermeneutikai kérdésnek néhány fogalmi csomópontját vizsgálják: a megértés és a távolság tapasztalatának összetartozását, a hozzátartozás struktúráját, a tapasztalat végességét, a tapasztalat megfordíthatóságát és az igazságkérdést. A tanulmányok már megjelentek egy-egy kötetben, melyek egy összefüggő projekt-sorozat eredményeit közzé tették. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Filozófiai Intézete, a Filozófiai Doktori Iskola, valamint az Alkalmazott Filozófiai Kutatóközpont egy több éve tartó hermeneutikai és alkalmazott filozófiai kutatási folyamat különböző, de összefüggő szakaszaiként jelentette meg 2009-től *A távolság antinómiái* (2009), *A hozzátartozás struktúrái* (2010), *A végesség tapasztalata* (2011), *A megfordíthatóság értelemdimenziói* (2014) és *Az igazság történései* (2014) c. könyveket, tanulmányköteteket. Ezek mindenikében találunk egy-egy Veress Károly által jegyzett tanulmányt, melyek most itt egy helyen olvashatóak.

A távolság és a hozzátartozás az identitás megalapozó struktúramozzanatai. Ezt a kettőt vizsgálja, az ontológia dimenziójáig behatolva, az első két tanulmányban a szerző. ***A távolság hermeneutikai produktivitása*** c. tanulmány a fizika és a geometria felől indítja a vizsgálódást. Ezek hajlamosak a távolság definíciójaként tekinteni a mérést, de egyik mérési eredményből se derül ki a távolság lényege. Veress K. tanulmánya rámutat arra, hogy a távolság a mérésben csupán megmutatkozik. A fizika elsődlegesen adott létezőket feltételez, amelyek között kisebb-nagyob távolság keletkezhet. Viszont két létező világos elkülönülése már távolságot feltételez (e nélkül a pontok egybeesnének). A távolság elsődleges a létezőkhöz képest: „nem az egyes létezők között képződő táv, térköz, hanem a lét olyan strukturális szerveződési mozzanata, amelynek köszönhetően egyáltalán létezők keletkeznek; univerzális létstruktúrázó elv, amely a lét minden szintjén, minden összetevőjében fellelhető” (14.o.). Ekként a távolság az, ami érvényre juttatja a létezőket a maguk sajátossága szerint. Aztán megvizsgálja a távolságot a lét viszonszerkezetének alapvető szervező elvét. A tanulmány egyik kiemelkedő része a kulturális távolság problémáját veti fel Assmann nyomán. A továbbiakban a hermeneutikai megközelítést járja körül. A filozófiai hermeneutika az a kortárs irányzat, amely a leghangsúlyosabban tematizálja a távolság *produktivitását* a tapasztalati folyamatokban. A modernitással ellentétes távolság-tételezést dolgoz ki, hiszen szembefordul az eltárgyasítással, mely a szubjektum és objektum (tudat és lét) szféráinak a

szétválasztása, el-távolítása mint merőben különböző természetű két világ. A modern távolság legfennebb áthidalható (mesterséges építménnyel). A hermeneutika átértékeli a távolság szakadékszerűségét és átjárhatatlanságát. A historizmus elhatároló távolságot iktat be a múlt és a jelen, a megismerő és a megismert közé. A filozófiai hermeneutika kimutatja, hogy a hagyományhoz való viszonyunk nem ilyen. Az időbeli távolság nem szakadék, amit utólag át kellene hidalni, nem elválasztó-távolságtartó, hanem olyan közeg, amelyben a történet igazi produktivitása valósul meg: kitölti a hagyomány. Voltaképpen nem két különböző történeti horizontról van szó, hanem egyetlen közös történeti horizontról a hermeneutikában.

A hozzátartozás mint alapstruktúra c. tanulmány 9 alfejezetet tartalmaz. A tanulmány első felében a tartozás, összetartozás, egymáshoz tartozás, hozzátartozás kifejezések szemantikai mezőjét elemzi a szerző. A kapcsolat lehet lazább vagy szigorúbb. A hozzátartozás esetében a viszony az elsődleges, az egymáshoz tartozás és összetartozás esetében a kapcsolatba lépők előzetesen fennállnak, megvannak. A viszonyulók nem azonosak, hanem éppen különbözőek, de nem is önállóak. Egyszerre beszélhetünk hozzátartozásról és távolságról. A metafizikában a hozzátartozás a lét és igazság közötti transzcendentális viszonyt jelenti, mely az ismeretet magának a létnek egyik mozzanataként, nem pedig a szubjektum magatartásaként gondolja el (65.o.). A görög hagyomány a gondolkodás és lét eredendő egymáshoztartozásán alapul, a gondolkodás a lét egyik mozzanata, a dialektika a dolog mozgása, melyet a gondolkodás tapasztal. Gadamer-nél az interpretátor hozzátartozik ahhoz a hagyományhoz, mellyel dolga van. Így a hozzátartozás fogalma ellentétben áll a modern tudomány módszereszményével (szubj.-obj. elválsztásával). A filozófiai hermeneutika a hozzátartozás struktúráját hermeneutikai történet végbemenésének képződéseként gondolja el. A hagyomány és értelmezője közti kapcsolat beszélgetésként, a beszélgetés játékként valósul meg. Az egymáshoz tartozók e történet révén jönnek elő, nincsenek készen előtte. Gadamer a hozzátartozás struktúráját nyelvi történet alapstruktúrájaként tárja fel és azt is megállapítja, hogy nem predikatív, hanem spekulatív (tükröződési) struktúra. A szó lényege a hozzátartozás: a megszólalásban megszólaló értelem és a kimondásban szóhoz jutó dolog hozzátartozása egymáshoz. Ugyanakkor a kimondáshoz az is hozzátartozik, ami éppen kimondatlan marad, alapként. A mondottak továbbmondhatóak új szavak keresésével. Amikor viszont módszeres pontosságú, tudományos kijelentéseket teszünk, a nyelv instrumentalizálódik: elfedődik a mondanivaló végtelenbe nyúló értelemhorizontja és ezzel megfosztjuk a kijelentést a többet vagy másképp mondás. A tanulmány következtetése az, hogy a nyelvi történetként megvalósuló hozzátartozás struktúrája univerzális ontológiai struktúra, ami minden olyasminek az egyetlen alapstruktúrája, ami megérthető és amire a megértés egyáltalán irányulhat.

A tapasztalat végeessége c. tanulmány elején a vég, határ és végeesség fogalmak tisztázására kerül sor. A véggel kapcsolatos tapasztalatok mindennaposak: dolgok, folyamatok elmúlnak, lezajlanak, életek véget érnek. Veress Károly megvizsgálja azt a kérdést, hogy vajon a vég azonos a határral? A vizsgálódásból kiderül, hogy a vég nem azonos a határral. A határ a meglévő létezőhöz tartozik hozzá, valami a határával együtt van. Ami nem létezik, annak határa sincs. A határnál megáll egy létező kiterjedése, de nem és véget. A határ átlépése a másikonál-való-létbe vezet, nem pedig léttelenségbe. A vég soha nem tapasztalható meg a dologgal együtt. A dologhoz tartozik mint vége. Például egy előadásnak vannak időbeli, tematikai, szellemi/szemléletmódbeli, térbeli határai, korlátai, de minden határával együtt egyszer csak véget ér, befejeződik, nincs többé. A dolog „nincs több”-jén mutatkozik meg a vég. Veress szerint a vég nem lehetősége a végesnek, a vég a véges létező léttelenje, nem-létezője. A vég nem adottság, nem tapasztalható meg önmagában: valami már-nem-tapasztalhatósága tapasztalható meg csupán. További kérdés: mit jelent a végeesség? Veress K. mellett érvel, hogy a végeesség tapasztalatából vezetjük le magát a véget és nem fordítva

(106-107.). Egy adott valami viszont oly módon véges, hogy még nincs vége. Amikor véget ér már nem véges. A végeesség a létből következik, alapvető létmódként: a véges léte visszvonhatatlanul tart a keletkezéstől a vég felé. A második részben véges-végtelen, végeesség-végtelenség szópárok kerülnek a vizsgálat előterébe. A végtelent nem tapasztalhatjuk, tapasztalása lehetetlen és értelmetlen. A tapasztalásban véges lények véges valamiket tapasztalnak. A harmadik részben a tapasztalat végeességéről, a negyedikben a végeesség tapasztalatától, az ötödikben az emberi végeességről van szó. Minden tapasztalás véges aktusok formájában valósul meg. Az új tapasztalatok megszerzését az motiválja, hogy a meglévő tapasztalatok hiányosak, meghaladhatóak (117.). A tapasztalási folyamat paradoxonáról beszél a szerző: a tapasztalat egyfelől véges, másfelől kimeríthetetlen. Hermeneutikai értelemben a végeesség a tapasztalat belső meghatározottságaként tárul fel: a tapasztalat belső strukturáltsága révén véges. A végeesség úgy tartozik hozzá a tapasztalathoz, hogy semmi másra (tapasztalaton kívülre, előttire) vissza nem vezethető, tehát fakticitás. A tapasztalat az embert a dolgokkal szembesíti, valamint önmagával és önnön tapasztalatával. Eljut az emberi lét határoltságának belátásához: az emberi lét (szemben az istenivel) véges és idői (végeességéből vezethető le időisége). „A voltaképpeni tapasztalat az amelyben az ember saját végeességének a tudatára ébred” (Gadamer: IM 250.). A negyedik alfejezet konklúziója: „a tapasztalat olyan *történes*, amelynek senki sem ura. Nem lehet teljes egészében átfogni, megszervezni, létrehozni vagy megszüntetni. (...) Tapasztalttá válásunk nem a szerzés és a birtoklás jegyében, hanem inkább benneállásként, részesülésként, részvételként” (131.). Az ötödik alfejezet az ember végeességével kapcsolatosan fogalmaz lényeges gondolatokat. Az ember faktumszerűen véges, végeessége révén tapasztal, de nem tekinthető a végeesség pusztá megvalósulásának.

Az odafordulás értelme c. tanulmány bevezető részéből kiderül, hogy a filozófiai gondolkodás gyakran él a megfordítás (fogalmak, állítások, érvek logikai viszonyának megfordítási) lehetőségével. Példaként a lét és a nyelv köré szerveződő Descartes-i, kanti, heideggeri „koppernikuszi” fordulatokat említi, valamint a nyelv- és kommunikációfilozófiai, hermenutikai és dekonstrukciós szemléletváltásokat. Veress Károly a fordulat mibenlétére és mélyebb értelmére kérdez rá, ezt vizsgálja. Szerinte „mindenik ilyen fordulat meghatározott *oda*fordulást hordoz egy olyan problématerülethez (...), amely kívül esett addig a filozófiai érdeklődés körén, vagy az érvényes előfeltevések alapján háttérbe szorult, egyfajta 'felejtési' állapotba (pl. létfelejtés, nyelvfelejtés), avagy a domináns problémák árnyéka vetült rá (...) a fordulat új kezdetet, másfajta megalapozást, a filozófiai kérdés és vizsgálódás irányváltásait eredményezi, egyszóval *produktivitást* és *feltárást* azon a területen, amelyhez *oda*fordul” (142.o.). Veress Károly tézise a továbbiakban az, hogy mélyebb lényegük és értelmük szerint a hermeneutikán kívüli fordulatok is hermeneutikaiak. „Mindenféle megfordításban és fordulatban voltaképpen *hermeneutikai* lehetőség rejlik. A *filozófiai hermeneutika* ennek a lehetőségnek a kiaknázásán, a megfordításon és a fordulaton alapul.” (143.o.). A dolgozat három fő irányban vizsgálja a hermeneutikai beállítódásban érvényesülő odafordulás értelmét. Ezek: a pozitív és negatív hagyományos viszonyának megfordulása; belülkerekedés a történeken; az önmagához való odafordulás. A szerző kiemeli, hogy miközben a *fordulat* hagyományos megközelítésmódjai, az elmozdulásra/*fordulásra* (az ezzel járó pozíció-, perspektíva- és környezetváltozásra) helyezik a hangsúlyt, addig hermeneutikai nézőpontból a fordulat lényegét a hiányhoz, a negativitáshoz való tapasztalati *oda*-fordulás képezi. Valaminek a hiánya kell, hogy tapasztalattá váljon ahhoz, hogy ez a *hiány*-tapasztalat *oda*-fordítson a létezés pozitív feltételeihez és lehetőségeihez (145.o.). Az *oda*-fordulás nem egy szubjektum akarati aktusa, hanem a tapasztalati történeken való részesülő résztvétel folyamatos velejárója, egyfajta önátadás annak a létfolyamatnak, amelyben részt veszünk (legyen az játék, dialógus, megértés). „Az *oda*fordulás eszerint nem olyasmi, amivel (el)kezdődik valami. Inkább *válasz* arra, ami történik velünk és együttmozgás ezzel a

történéssel” (151.o). A megértés – Gadamer szerint – azzal kezdődik, hogy valami megszólít bennünket, maga a dolog szólal meg a megértésben. Minden értelmező magát a dolgot kell hogy érvényesülni engedje (odaforduló-megengedő viszonyulás): „engedje megszólalni a minket megszólítót, és engedje érvényesülni az értelemigényét annak, amit mondani akar magáról nekünk” (151.o.).

Az utolsó tanulmány, *Az igazság igénye*, jelzi, hogy az igazság ügye/problémája a filozófiai hagyományban reduktív utat jár be: az emberi lét egészét átfogó problémából (praxis és phronészis, tapasztalat, cselekvés, jó és rossz tudása) egyre inkább elméleti síkra áttevődő kérdéssé válik, egyfelől ontológiai kérdéssé, másfelől episztemológiai kérdéssé, majd a megismerés kérdéskörén belül is a megfelelés, megalapozás és ellenőrizhetőség területére szűkül. Így az igazság egyre inkább kikerül az emberi élet természetes folyamataiból, és mesterséges instrumentumként, technikaként, technológiaként csak a szakértők számára válik hozzáférhetővé. Ily módon az emberi lét és igazság elszakad egymástól. Az igazság fokozatosan elveszti emberi arculatát. A modernitás episztemológiai irányultságával szemben, Heidegger az ontológiai dimenziót emeli be újra az igazság problematizálásába. Heidegger szerint ahhoz, hogy a dolognak és a megismerésnek a megegyezését be lehessen látni, a dolognak mégiscsak meg kell mutatkoznia: kilépnie az elrejtettségből az el-nem-rejtettségre. Az igazság létmódját Heidegger ebben a nyitottságban tételezi (a létező a nyitottban megnyilvánul). Az igazság tehát eredendően nem az állításban honol. Rámutat igazság és szabadság (lenni-hagyás, nyitottság) lényegi összefüggésére: a kijelentés helyességeként értett igazságnak az alapja a szabadság. A tanulmány második nagy fejezete a platóni barlang hasonlatot és annak heideggeri értelmezését elemzi. Veress Károly javaslata, hogy a platóni történetet ne csak az elrejtetlenség fokozatai mentén vegyük szemügyre, mint ahogy Heidegger tette, hanem az elrejtetlenséggel kapcsolatba kerülő *emberi lény* oldaláról is. Az átmenetek ekként az egész embernek a maga lényében való körbefordulását vázolják fel. Veress K. értelmezésében nem a szó fizikai értelmében való kilépésről van szó, hanem a barlang átváltozásáról a lakó életében, minek folytán ő barlanglakóból szabad polgárrá változott át. A „maga körül” megforduló ember átváltozásáról van szó a történet folyamatában. A tanulmány negyedik részében a képzésről és az átváltozásról esik szó. A nevelés a megfordításnak a művészete: a lélek jó irányba való fordításának művészete (a látás eleve benne van a lélekbe, csak nem jó irányba fordulva tekint). Az átváltozás nem átmenet egyik világból a másikba, hanem fordulat, az igazsághoz való odafordulás: egyazon világban végbemenő új tapasztalatszerzési folyamat. Az átváltozó nem lép át egy másik világba, az átváltozatlanból lépik ki az átváltozás létmódjába, képződmény létmódjába. A tanulmány vége fele a szerző amellet érvel, hogy Platón (valamint Gadamer) esetében nem az igazság mibenléte a kérdés, hanem inkább az igazsághoz vezető *emberi* utunk. A tevékeny emberi mozgatóerő az *igazság igénye*. Az igazság nem valami készenálló az ember számára, amely birtokba vehető lenne. „Mégis az ember résztvevő-részesülőként az igazságképződés és az igazságtörténet folyamatából nem is vonhatja ki magát” (236.).